

***La pèrdua de la diversitat lingüística al món i els processos
d'homogeneïtzació lingüística****

Si tenim en compte les informacions de diverses fonts, podem fer el càlcul aproximat que en el transcurs dels darrers cinc segles la humanitat ha perdut la meitat del patrimoni lingüístic amb què comptava abans de les grans expansions colonitzadores. Atès l'efecte multiplicador dels processos de substitució lingüística, aquesta pèrdua continuada ens ha portat a una situació límit en què una part molt petita de la humanitat és parlant de moltes llengües, mentre que només un petit nombre de llengües té un gran nombre de parlants. Aquest contrast només pot ser revertit amb la revitalització i recuperació d'espais d'ús de moltes llengües que es troben en procés de substitució.

La comunitat científica té la responsabilitat de donar a conèixer les implicacions de la mort de les llengües: la pèrdua de coneixement útil per a la humanitat en els àmbits més diversos (alimentació, salut, matemàtiques, filosofia, etc.) i la suplantació d'un patrimoni conreat per les comunitats des dels seus orígens per un producte desvinculat de la història i de la capacitat creativa dels pobles. Les persones han de poder tenir accés a aquest coneixement per tal que les seves actituds i el seu comportament lingüístics puguin ser responsables i conseqüents davant de la pèrdua de diversitat lingüística.

La UNESCO ha alertat sobre aquesta pèrdua i les seves conseqüències i ha fet diverses recomanacions per tal d'aturar i revertir el procés d'homogeneïtzació lingüística al món. La consideració de la pèrdua de la diversitat lingüística com un problema greu per a la humanitat, però, s'ha desvetllat molt recentment. Tanmateix, el fenomen de la mort de les llengües segurament és tan antic com l'existència de la parla humana i el contacte de llengües, tal com recorden Janse i Tol:

Yet even a quick glance at the number of extinct Indo-European and Afroasiatic languages should suffice to give an impression of the extent of language death in ancient times. Among these are a number of major literary languages such as Akkadian, Ugaritic, Ancient Hebrew, Ancient Aramaic, Ancient Egyptian and the Ancient Greek dialects. Other languages are less well-known, such as the following from the Indo-European language family: Pahlavi, Sogdian, Khorasmian, Khotanese Saka and Tumshuqese (Mikkle Iranian), Luwian, Palaic, Lycian, Lydian, Carian, Sidetic and Pisidian (Anatolian), Faliscan, Oscan, Umbrian, Paelignian, Marrucinian, Vestinian, Venetic and South Picene (Italic), Gauslish, Lepontic and Celtiberian (Celtic), Tyhracian and Dacian, Illyrian and Messapic, Phrygian, Ancient Macedonian, and still others. All of these are known from written testimonies, but other extinct languages are known by name only and probably even more are not and will never be known at all.¹

* Aquest treball s'ha beneficiat de la subvenció al projecte de recerca HUM2006-09478, 'La diversidad lingüística en Cataluña: guía para materiales de acogida', del Ministerio de Ciencia y Tecnología.

¹ JANSE, M. 'Introduction: Language death and language maintenance: Problems and prospects'. Dins: JANSE, M. i TOL, S. (eds.) (2003) *Language death and language maintenance. Theoretical, practical and descriptive approaches*. John Benjamins, Amsterdam, p. xi.

La diferència amb els processos del passat és, però, la velocitat i la quantitat amb què es donen actualment. La bast dels processos de substitució lingüística (no hi ha cap lloc del món on no s'estigui restringint la diversitat lingüística) i les conseqüències que tenen aquests processos no tan sols per a les comunitats implicades directament, sinó per a tota la humanitat, han desvetllat la consciència que cal fer alguna cosa per aturar el procés i revitalitzar les llengües que estan sent abandonades pels seus parlants. La comunitat científica, i molt especialment els lingüistes, ha trigat molt a adonar-se de les implicacions d'aquest fenomen. Tret dels treballs pioners de Joseph Vendryes, no va ser fins els anys 60 -en què Joshua Fishman comença a ocupar-se dels aspectes socials- i els 70 -quan Nancy Dorian descriu els aspectes lingüístics de la mort de les llengües- que la lingüística pren els processos de substitució lingüística com a objecte de recerca fins a fer-los esdevenir en l'actualitat un motiu de preocupació i un objecte de recerca preferent al mateix temps.

La mort d'una llengua no significa tan sols la pèrdua d'un sistema de comunicació o d'una part del patrimoni immaterial de la humanitat. La mort d'una llengua és un procés devastador en què una comunitat, empesa per circumstàncies diverses però sempre insuportables, abandona l'ús de la seva llengua i passa a emprar-ne una altra, que pot ser la més freqüent en el seu entorn, l'oficial del seu país o qualsevol altra que pugui exercir una pressió suficient per aconseguir substituir la pròpia de la comunitat. Però la mort d'una llengua és també un procés individual en què una persona, un membre d'una comunitat implicada en un procés de substitució, talla el vincle més íntim amb els seus avantpassats i la seva història. El desarrelament per substitució lingüística, que acostuma a portar aparellat un desig de millora, paradoxalment acaba molt sovint en la marginació d'individus que, havent renunciat a la seva història, es troben sense passat i sense futur i sense saber quin és el seu lloc al món. Diversos especialistes que han investigat processos de substitució lingüística parlen d'aquests efectes devastadors més enllà de la pèrdua de patrimoni cultural. Fishman, per exemple, manifestava que:

But what is lost when a language is lost, especially in the short run, is the sociocultural integration of the generations, the cohesiveness, naturalness and quiet creativity, the secure sense of identity, even without politicized consciousness of identity, the sense of collective worth of a community and of a people (...). The loss of the above characteristics exacts a price via elevated levels of alienation, via injury to both corporeal and mental health in two or more generations, via a vastly increased incidence of social dislocation manifested as civil and criminal offences, and via elevated public costs in order to overcome or contain such dislocations (many of which have come to constitute the warp and woof of much of modern life). Finally, what is lost is the cultural creativity (in song, story, theater, myth, dance and artifacts and in the representational arts) that ultimately enriches not only the immediate vicinity in the original language but also the total human experience in a myriad of translations. The loss of all of the foregoing is survivable, but, in many ways, the result of such loss amounts to a seriously lowered quality of life, including the very meaning of life itself. It is the particular gift of the most threatened languages and cultures to makes us all more aware of this issue, but it is the peculiar responsibility of the largest and most secure languages to respond constructively and magnanimously to this universal problem in human cultural-ecology².

I Sarah G. Thomason parlava en termes semblants:

² FISHMAN, J. A. On the limits of ethnolinguistic democracy+. Dins: SKUTNABB-KANGAS, T. i PHILLIPSON, R. (Eds.) (1994) *Linguistic Human Rights. Overcoming Linguistic Discrimination*. Mouton de Gruyter, Berlín, pp.60-61.

Language death is as melancholy as its label, a culturally devastating loss to every speech community whose language dies and a loss to the scholarly community too. Every loss of a language deprives us of a window into the human mind and the human spirit; every language that dies deprives us of a unique repository of human experience and thought. Loss of a language deprives its speech community of much more, because a large part of a culture must inevitably vanish with the language. Language death is not a modern phenomenon. Historical records are littered with names and sometimes attestations of dead languages- but current rates of language loss are alarmingly high, and are a matter of urgent concern to linguists as well as to speakers of endangered languages.³

Són molts els autors que han fet referència a les conseqüències, però, per entendre les proporcions del problema a què ens enfrontem, no en tenim prou amb els efectes devastadors de la pèrdua de diversitat lingüística, ni tan sols amb l'anàlisi i comprensió de processos concrets. Si més no, ens cal una perspectiva històrica i global, perquè més important que el nombre de llengües que es parlen actualment, és saber que des que Colom va arribar a Amèrica i començaren les grans colonitzacions, el nombre de llengües existents s'ha reduït a la meitat i la situació de moltes comunitats lingüístiques fa creure que, en el transcurs d'aquest segle, poden desaparèixer entre el 50 i el 95% de les llengües parlades actualment. Els fets que avalen aquesta previsió són que, actualment, més d'un 10% de les llengües que encara es parlen ja només tenen darrers parlants, un 40% ja han interromput la transmissió intergeneracional i un altre 40% són llengües que mostren símptomes del procés de substitució tot i que encara no estan en fase irreversible. Aquesta situació límit només es pot explicar pels efectes multiplicadors dels processos de substitució lingüística, perquè el canvi de llengua no afecta només la comunitat implicada sinó tota la seva xarxa de relacions. Així, si dues comunitats A i B han estat en contacte històricament, ja sigui pel coneixement mutu de les llengües respectives, ja sigui perquè una d'elles coneix la llengua de l'altra, quan la comunitat A abandona la seva primera llengua i adopta una altra, la comunitat B es veu obligada a aprendre la nova llengua si vol mantenir el contacte. Atès que les comunitats acostumen a tenir contacte amb comunitats diverses, la difusió de la llengua dominant s'estén a través de la xarxa i va ocupant nous àmbits des a partir dels quals es pot iniciar la bilingüització de les comunitats, imprescindible perquè es doni el procés de substitució lingüística.

Aquest efecte multiplicador ha estat la causa també de la profundíssima alteració de l'equilibri ecolingüístic que a hores d'ara ja és un fet i que té tot el comportament d'una malaltia autoimmunitària, en tant que la dinàmica que s'ha generat ataca el propi organisme. Aquest fenomen es pot il·lustrar amb algunes dades: si al món es parlen unes 5.000 llengües i hi ha 6.000 milions d'habitants, la mitjana de parlants per llengua és de 1.200; el fet és, però, que hi ha poques llengües amb molts milions de parlants i moltes llengües amb pocs parlants. A grans trets podríem afirmar que el 95% de la humanitat parla el 5% de les llengües i que el 5% de la humanitat parla el 95% de les llengües. I, de fet, si tenim en compte que el nombre de llengües amb més de 10 milions de parlants no arriba al centenar i que les llengües amb més d'un milió de parlants són al voltant de 300, és obvi que aquestes 300 llengües deixen molt pocs parlants per a la resta de llengües, cosa que encara fa més difícil la seva supervivència. Lee i McLaughlin resumeixen aquesta situació així:

Of the world's 3000 to 8000 distinct languages, depending upon how one counts, only 300 might be considered power languages+and thus assured, amazingly, of surviving into the 22nd century. All of the other languages and peoples rest squarely in the pathway of modes of production that, in acting on behalf of the most privileged

³ THOMASON, S.G. (2002) *Language Contact. An Introduction*. Edinburgh University Press, p. 223.

groups, produce widespread exploitation, marginalisation, urban and industrial pollution, and cultural and linguistic demise.⁴

Un petit nombre de parlants ha estat emprat sovint per fer prediccions sobre el futur de les llengües. Krauss (1992), per exemple, posa el milió de parlants com a límit per considerar que una llengua està amenaçada, però és obvi que aquest no pot ser un criteri universal. En primer lloc, pel gran nombre de llengües que es mantenen gràcies en part al fet que la comunitat roman estable pel que fa al nombre de membres. D'altra banda, per la mateixa existència de llengües amb molts menys parlants que un milió, per exemple l'islandès, que no mostren signes d'obsolescència. Finalment, per un altre argument que no podem ignorar: hi ha llengües amb més de 10 milions de parlants -o que han tingut més de 10 milions de parlants fins fa pocs anys- que estan reduint de manera clara aquesta xifra; serveixin com a exemple el kurd, l'amazic i el quítxua, les quals, tot i no estar abocades a l'extinció immediata, estan en un procés claríssim de reducció del nombre de parlants, ja sigui per repressió política, per actituds lingüístiques negatives o per emigracions que, en delmar el nombre de persones en el lloc d'origen, restringeixen encara més les possibilitats d'ús. Si els nombres absoluts no poden ser emprats sempre com a indicadors, la UNESCO ha proporcionat una altra xifra que permet prediccions més acurades: una llengua es pot considerar amenaçada quan la transmissió intergeneracional en el si de la comunitat és inferior al 30%. I Harald Haarmann (1986) pren en consideració com a variables etnodemogràfiques que la comunitat lingüística tingui menys de 1000 parlants, que l'àrea d'assentament de la comunitat sigui molt dispersa, que la comunitat lingüística es trobi en grups diaspòrics aïllats, que la majoria dels parlants visqui en zones urbanes, o que la comunitat lingüística es caracteritzi per grans emigracions a causa de les condicions laborals. Així, doncs, els factors demogràfics són rellevants quan es combinen amb d'altres que impliquen canvis en la relació amb el territori o amb la resta de membres de la comunitat.

Si ens fixem en la situació geogràfica dels processos de substitució lingüística, a grans trets s'observa que les zones on es concentren més llengües amb darrers parlants són Austràlia, Sibèria, Canadà i els EUA. Al continent americà, en els llocs esmentats, el futur no és gaire esperançador, segons Lee i McLaughlin:

One needs look no further than to the situation of American Indian groups to witness the extent of the chaos. Of some 500 aboriginal North American languages and cultures, fewer than 20 are characterised today by anything less than impending doom. In Alaska, where two generations ago there were some 23 native languages, only three are expected to survive the next decade, and only one is predicted to survive into the next generation (Krauss, 1992). As for Navajo, which is one of the healthier American indigenous languages and cultures by most measures, Diné language and ways of life are deeply imperilled. The shift from Navajo to English, rationalised in some quarters by the devil's own survival-of-the-fittest cultural Darwinism, as we will explain, is taking place with extraordinary speed."⁵

A la resta del continent hi ha una gran diversitat de situacions que mostren un avenç del procés des del Carib -primera zona de contacte amb els colonitzadors-, on ja no es parla cap llengua ameríndia, per la costa atlàntica cap al sud, on el procés d'homogeneïtzació està molt a prop de la culminació -a l'Uruguai ja no s'hi parla cap

⁴ LEE, T. i McLAUGHLIN, D. (2001) *Reversing Navajo Language Shift, Revisited*, Dins: FISHMAN, J.A. (ed.) (2001) *Can threatened languages be saved?* Multilingual Matters. p. 24.

⁵ LEE, T. i McLAUGHLIN, D. (2001) *Reversing Navajo Language Shift, Revisited*, Dins: FISHMAN, J.A. (ed.) (2001) *Can threatened languages be saved?* Multilingual Matters. p. 24.

llengua ameríndia- i cap a la costa del Pacífic, on el procés no està tan avançat. Inevitablement, les zones d'accés més difícil, -la selva i les muntanyes- són els llocs on es preserva més la diversitat lingüística, amenaçada, tanmateix, per cada desplaçament forçat de les comunitats, ja sigui per ocupacions del seu territori o per emigració. I, en temps més recents, per l'expansió dels mitjans de comunicació, que lluny de convertir-se en mitjà d'expressió de les comunitats, serveixen d'òrgan difusor de les cultures dominants. La zona del Pacífic, on trobem llocs amb un alt índex de diversitat lingüística com ara Vanuatu o Papua Nova Guinea, és també el lloc del món on s'estan donant més processos de substitució lingüística actualment, i on a la devastació lingüística d'Àustràlia, s'hi poden afegir processos de substitució lingüística més o menys avançats, des de les llengües kanak de Nova Caledònia, les llengües de Papua-Nova Guinea, etc.

Aquest procés generalitzat d'homogeneïtzació lingüística en els territoris mencionats fins ara té com a llengües dominants l'anglès, el castellà i, amb molta diferència, el francès i el rus. Però la deriva pren un altre aspecte a l'Àsia, on fins a la primera meitat del segle XX, i tret de territoris específics com és el cas de Sibèria, no es detectava un procés tan generalitzat. En els darrers decennis, però, la recerca en curs mostra que s'estan donant processos de substitució a la Xina, Tailàndia, el Nepal, l'Índia, Indonèsia i Iran, entre d'altres. Allò que caracteritza la major part d'aquests processos és que la llengua que substitueix les llengües en procés d'extinció és la llengua oficial de l'estat, la qual, paradoxalment a conseqüència de ser una llengua més propera que les llengües %globals+, penetra més fàcilment en la vida quotidiana de les poblacions implicades. A aquesta proximitat lingüísticocultural s'hi afegeix la facilitat creixent de comunicació i desplaçament, fet que altera clarament la relació entre la llengua i el territori, i contribueix, per tant, a la multiplicació dels processos i a la conseqüent acceleració.

Al costat de l'Àsia, l'Àfrica apareix encara com la gran reserva de la diversitat lingüística en tant que el percentatge dels processos de substitució que s'hi donen no és tan alt com a la resta de continents, i la interrupció de la transmissió intergeneracional no està tan avançada. Gerritt Dimmendaal descriu la situació així:

Interestingly, language shift, and the associated process of language death, is less dramatic on the African continent than in most other parts of the world. One reason for this is probably the fact that the official or national languages of many modern African states, such as English, French or Portuguese, play a less pervasive role in the daily lives of people than elsewhere, thereby leaving room for patterns of stable multilingualism, rather than resulting in diglossia.⁶

No cal dir que això no és el resultat d'accions encaminades a la preservació de la diversitat lingüística del continent, sinó més aviat de la incapacitat de les potències colonials de difondre les seves llengües al conjunt de la població en els casos en què aquesta era la pretensió. Perquè quan s'ha optat per una llengua africana com a llengua oficial els resultats també han estat devastadors. En el cas de Tanzània, amb una llengua més accessible al conjunt de la població com el suahili com a llengua oficial, Batibo fa aquest retrat:

The indigenous languages are, likewise, being dominated by Swahili, which has taken over most of the functions in the public places. Swahili became the sole medium of education at primary school level from the time when all the primary schools were nationalized by the Government in 1964. (...) Thus, by the early 1970s, the indigenous languages had largely been restricted to cultural and family functions. The limited use of the indigenous languages has not only affected their effective acquisition

⁶ DIMMENDAAL, G. (1998) Language contraction+. Dins: BREZINGER, M. (Ed.) (1998) *Endangered Languages in Africa*. Rüdiger Köppe Verlag. Köln, p. 71.

by the younger generations, but also created negative attitudes towards them. As a result, many of them are moving towards extinction.⁷

És important recordar que a l'Àfrica han coexistit dos models de colonització pel que fa a la política lingüística. El conegut com a %germànic+ i seguit bàsicament per britànics i alemanys, basat de manera explícita, almenys en el cas dels primers, en el convenciment que el coneixement de la llengua anglesa no era accessible per a la població autòctona i que per això s'havia de limitar a una elit (els %atèrprets+) que hauria de fer d'intermediària entre la població colonitzada i la metròpoli. L'altre procediment, el %romànic+, implementat per francesos, portuguesos i espanyols seguint el model de l'imperi romà, parteix de la consideració dels territoris d'ultramar com a %províncies+ on l'única llengua que hi té lloc és l'oficial de l'estat. Val a dir que, en els seus resultats, ambdós models no mostren gaire diferències, atès que sigui quin sigui el colonitzador, la llengua colonial -i en molts casos oficial- ha esdevingut la llengua d'una elit i un instrument que, tot i ser imprescindible per a la mobilitat social, no és a l'abast de tothom. Fins i tot en els casos de colonització belga, que en l'administració adoptava el model romànic i en l'ensenyament el model germànic, no es diferencia gaire en els resultats. D'altra banda, l'esperança que podria suposar la preservació de la diversitat lingüística és contrarestatada pels prejudicis contra les llengües africanes:

Firstly, the two most important language problems common to almost all African states are (a) the role of the languages of power in Africa (generally English, French, and Portuguese) and the lack of proficiency of the majority of African people in these languages; and (b) the low esteem in which speakers of the African languages generally hold their own languages. The ex-colonial languages well enough to be able to develop educationally, economically, socially, and politically. Consequently, these languages are barriers to effective access to information and to participation in educational, economic, and political processes and decision-making. Similarly, the striking preference in African communities for English, French, and Portuguese as languages of learning and teaching in pre-tertiary education suggests that Africans generally regard their languages as less fit for use in formal contexts.⁸

Per acabar aquest recorregut per la mort de les llengües, cal esmentar Europa, continent on el procés ja està gairebé consumat i que, després d'haver exportat els models d'extermi de llengües que havia desenvolupat al seu territori prèviament, ara vol reivindicar la seva %diversitat+ oficial. Potser cal tenir present que, de la mateixa manera que Europa ha difós els seus prejudicis anteriorment, ara pretén difondre els seus models de llengua -creació d'estàndards, desenvolupament de sistemes d'escriptura, reconeixement oficial, etc. Potser de l'experiència històrica en podríem treure la conclusió que, de la mateixa manera que s'han exportat els procediments d'extermi de llengües, també s'han exportat les ideologies que els sustenten, a vegades amb elements tan aparentment innocus com el mateix concepte de llengua o aquest evolucionisme del segle XXI que ens continua fent creure que el que és bo per a nosaltres ha de ser bo per a tothom.

Tant el desenvolupament històric com geogràfic del procés d'homogeneïtzació lingüística poden alimentar la idea que estem davant d'un procés imparable i incontrolable. Malgrat que és obvi que la solució és més que difícil, recordar les causes de la mort de les llengües ens pot ajudar a entendre cap a on hauríem d'adreçar els nostres esforços. Tret dels casos de mort de les llengües per mort de la comunitat - ja

⁷ BATIBO, H. (2000) %The Linguistic Situation of Tanzania+. Dins: KAHIGI, K., KIHORE, Y. i MOUS, M. (Eds.) *Lugha za Tanzania/Languages of Tanzania*. CNWS Publications, Universiteit Leiden, p. 11.

⁸ VIC WEBB i KEMBO-SURE (2000) %Language as a problem in Africa+. Dins: VIC WEBB i KEMBO-SURE (Eds.) (2000) *African Voices. An Introduction to the Languages and Linguistics of Africa*. Oxford University Press

sigui a conseqüència de catàstrofes naturals o de genocidi- la mort de les llengües té dos eixos d'alteració dels quals implica que la recuperació esdevingui molt difícil: el canvi de la relació de la comunitat amb el territori i la interrupció de la transmissió intergeneracional.

La relació entre la llengua i el territori és qüestionada sovint, però si no existís, ningú no es plantejaria, quan es tracta de fer desaparèixer una llengua, de forçar el desplaçament dels parlants. Les reserves creades per als amerindis als EUA, els pobles artificials creats a Sibèria, els desplaçaments de persones amb l'objectiu de barrejar parlants de llengües diferents, etc. mostren clarament que la relació llengua-territori és més que evident per a tots aquells que volen eliminar la diferència. Tal com explica Wurm referint-se a Maluku:

“Of the 102 languages in the Maluku area, eleven are extinct, and twenty-four threatened to various degrees. The main reason for the extinction and endangerment situation has been and continues to be the pressure from Indonesian which causes even languages with large numbers of speakers to become endangered, like the Malayo-Polynesian Alune language on Seram Island, which has over 12,000 speakers. This is large in an area where very many languages have only a few hundred speakers, and others a few thousand. Some languages succumbed or became threatened as a result of special circumstances. For instance, the large island of Buru has been used as a place of deportation of criminals, which has led to the extinction of a number of small speech communities there. Other speech communities were transferred by the Indonesian authorities to areas far removed from their homeland, often with disastrous consequences. For instance, the speakers of the Malayo-Polynesian Nila language who lived on a volcanic island deep in the south of the Maluku area, were transferred by the Indonesian authorities to the south-central part of the large Seram Island, the main island of Central Maluku.”⁹

D'altra banda, el fet que no es pugui ni plantejar salvar l'ainu a Europa, o el sioux al desert del Sàhara o el lardil a Indonèsia, ja mostra que entre llengua i territori alguna relació hi ha d'haver. I si no s'aborda aquesta qüestió en els projectes de planificació lingüística, la recuperació no pot ser més que un procés artificial i per tant abocat al fracàs.

La interrupció de la transmissió intergeneracional és el punt clau del procés, el moment a partir del qual la recuperació ja és molt difícil, si no impossible, i, en qualsevol cas, el moment en què la llengua entra en fase de decadència. La diferència amb l'alteració de la relació de la comunitat amb el territori és que, si en un cas ens trobem amb factors generalment externs, quan algú interromp la transmissió pren aparentment una decisió individual, íntima, i aquest fet amaga sovint les enormes pressions a què se sotmet els parlants per tal que abandonin la llengua i fins i tot les contradiccions que viu qui pren aquesta decisió, com diu Marianne Mithun:

“Speakers of these languages and their descendants are acutely aware of what it can mean to lose a language. (...) When a language disappears the most intimate aspects of culture can disappear as well: fundamental ways of organizing experience into concepts, of relating ideas to each other, of interacting with other people. The more conscious genres of verbal art are usually lost as well: traditional ritual, oratory, myth, legends, and even humor. Speakers commonly remark that when they speak a different language, they say different things and even think different thoughts.”¹⁰

⁹ WURM S. (2003) “Language in the Greater Pacific Area”. Dins: JANSE, M. i TOL, S. (eds.) (2003) *Language death and language maintenance. Theoretical, practical and descriptive approaches*. John Benjamins, Amsterdam, p. 23.

¹⁰ MITHUN, M. (1998) “The significance of diversity in language endangerment and maintenance”. Dins: GRENOBLE, L.A. i WHALEY, L.J. (1998) *Endangered Languages. Current Issues and Future Prospects*. Cambridge University Press.

Els sentiments d'aquests individus segurament són molt propers als que descriu Larreula:

Lo mateix, en la meua recollida de testimonis de dolor de llengua, l'any 1976 vaig parlar a Perpinyà amb un home vell que a la meua pregunta de per què no havia parlat en català als fills em va explicar que, de jove, li va tocar anar a fer el soldat al nord de França, i que allí, a causa de les seves dificultats per expressar-se correctament en francès i del seu exòtic accent meridional, va ser la riota dels oficials i de tots els seus companys, que, com allà era habitual, per escarnir-lo li deien «espanyol». Les constants humiliacions i fins i tot bromes cruels que va rebre durant aquella experiència havien fet patir tant, que des d'aquell moment es va prometre que, quan tingués un fill, mai no li parlaria en català, perquè així, essent francès de debò, podria anar per tot arreu, ningú no l'humiliaria i no hauria de patir tot el que havia hagut de patir ell.¹¹

La interrupció de la transmissió pot aconseguir-se també amb altres procediments que tenen poc a veure amb la voluntat dels parlants. Des de finals del segle XIX i fins ben entrat el segle XX, diversos governs van dur a terme una pràctica esgarrifosa que consistia a segregrar les criatures de les comunitats indígenes per allunyar-los de la seva cultura i llengua tradicionals. Tal com recorden Blokland i Hasselblatt en el cas del mansi:

In the 1950s ~ 1960s oil and natural gas was discovered in West-Siberia. The exploitation of these resources caused and is causing untold damage to the Mansi traditional way of life: in the 1960s 6 million hectares of reindeer breeding ground was destroyed, 200,000 hectares of rivers and lakes were polluted. Oil pipelines prevent reindeer from moving freely about and leak oil into the ground. Mansi families have been collectivized into sovkhoses and their children sent to boarding schools, were after the first year only Russian is spoken. Alcoholism is rampant and the average life expectation is 40 ~ 45.¹²

Aikhenvald fa una descripció semblant, en aquest cas, del Brasil:

When Salesian missionaries established themselves in the area in the early 1920s, they imposed Western-style schooling on the Indians, forcing children into boarding schools where they were made to speak just one language of the area, Tucano. Salesians aimed at «civilising» Indians. This implied not only making them into «good Christians» Salesians also considered the traditional multilingualism of the area a «pagan» habit, and strived to make Indians monolingual «like other civilised people in the world». The Tucano language was chosen because it was, numerically, a majority language. Salesian missionaries also practiced forceful relocation of Indian settlements closer to mission centres . where the Indians could be more easily controlled- and amalgamation of different settlements, eliminating the traditional longhouse system and introducing European-style nuclear family houses. Another reason for the disintegration

¹¹ LARREULA, E. (2004) *Dolor de llengua*. Eds. 3 i 4, València.

¹² BLOKLAND, R. i HASSELBLATT, C. (2003) «The endangered Uralic languages». Dins: JANSE, M. i TOL, S. (eds.) (2003) *Language death and language maintenance. Theoretical, practical and descriptive approaches*. John Benjamins, Amsterdam, p. 127.

of traditional multilingualism was a breakdown of traditional father-child interaction; with the needs for cash-flow, all the able-bodied men would go off to work for Brazilians . undertaking such tasks as collecting rubber and gold mining- and as the result children would have a considerably reduced degree of exposure to their father's language. This resulted in the spread of Tucano, and, to a lesser extent, of other East-Tucano languages, to the detriment of Tariana.¹³

Aquest procediment que es va realitzar de manera sistemàtica a Austràlia, Sibèria, Canadà i els EUA, combina de fet els dos eixos que hem esmentat, es desplaça els parlants i interromp la transmissió. Moltes víctimes d'aquest procediment han reclamat els governs respectius pels danys infringits, per haver-los convertit en estrangers per a la pròpia família, per haver-los furtat el codi de comunicació amb el seu entorn. Però l'eficàcia d'aquest sistema ens hauria de fer conscients que la recuperació no és tan sols un procés de recuperació de la llengua, sinó de restitució de la pròpia història, cosa prou difícil quan s'arriba a la situació que descriu Dalby sobre Califòrnia:

Today, the few remaining native speakers of the languages of California are members of a differently privileged group . if I may borrow from the language of political correctness. They are privileged with knowledge, yet underprivileged socially and economically. Why? As children, these few people had a quite exceptional degree of exposure to their languages . and that happened to them because they were successfully kept away from boarding school by their families, or because they successfully escaped as soon as they could, or because they lived with grandparents who spoke no English. At the time of which we are speaking, parents would themselves have attended boarding school and would certainly have spoken English. Unfortunately, these survivors will themselves not have been able to pass on the language to their own children, or, even if they were able, they will not have had the motivation to do so. Practically none of them will have found a husband or wife who spoke the same language: there were so few such people around. Even if they happened to marry a speaker of a different Amerindian language, English would still be the only practical choice as everyday language of the home. Often there was simply no one left in the world for the speakers to talk to in the language that had been their mother tongue. Indeed, after the treatment they had received at school, some people consciously chose not to put their children through the same agony but given the lack of context, the loss of function, and the omnipresence of English, even had they chosen to try to pass on their language it would have been exceedingly difficult to do so.¹⁴

Situacions com la de Califòrnia il·lustren prou bé les dificultats a què s'enfronta qualsevol procés de recuperació, especialment quan s'ha de basar en una comunitat que majoritàriament ha perdut la llengua. Hi ha pocs processos que hagin tingut èxit com per permetre el desenvolupament de models de recuperació, però ningú ha suficients com per adonar-se que els models de preservació que segueixen els patrons occidentals no garanteixen l'èxit. El canvi de status, per exemple, no va ser útil en la revitalització de l'irlandès, tampoc és garantia de res en el cas del guaraní i no sembla que hagi tingut efectes remarcables en les llengües bantu que són oficials a Sud-àfrica. No podem oblidar que, en molts casos, la declaració d'oficialitat és el millor pretext per no ocupar-se de la revitalització. Un altre dels aspectes a tenir en compte

¹³ AIKHENVALD, A. (2002) Traditional multilingualism and language endangerment. Dins: BRADLEY, D. i M. (eds.) *Language Endangerment and Language Maintenance*. Curzon: London, 2002, p. 26.

¹⁴ DALBY, A. (2002) *Language in danger. How language loss threatens our future*. Allen Lane, The Penguin Books, pp.239-240.

és el de l'escritura. Durant molts anys i en molts casos s'ha cregut que el desenvolupament de standards i sistemes d'escritura era sinònim de garantia de supervivència. De fet, en alguns casos pot ser inútil i fins i tot contraproductiu, com diuen Blokland i Hasselblatt citant Nikolaeva:

Not all specialists are of the opinion that literacy is necessarily a good thing and an important indicator of cultural development: By introducing written skills into such a society (the Ob-Ugric community, RB-CH) we belittle their ancient ways of passing information, remove such tones of sacrality as may have been present in the oral traditions, and instead of preserving a traditional culture, we succeed only in promoting a new, bastardized one+ (Nikolaeva 1995: 127)¹⁵

o com diu Xamanichna, un poeta totonac:

Muchos indígenas se niegan a aprender a leer. ¿Por qué? Porque saben que les enseñarán en un lenguaje que no es el suyo y, en consecuencia, saben que no aprenderán y prefieren ser como son+¹⁶. (León-Portilla, 1992:23)

La mort de les llengües ens planteja molts reptes, un dels fonamentals és justament l'acceptació de la diferència, perquè no podem esperar que les comunitats preservin les llengües si el cost per fer-ho és la marginació i si les úniques llengües a les que es dona valor són les llengües lingüicides. Quan tothom sigui reconegut pel que és, i no pel que ha incorporat dels altres, aleshores la revitalització de les llengües començarà a ser possible. Esperem que no sigui massa tard.

Bibliografia

- AUSTIN, P. K. i SIMPSON, A. (eds.) (2007) *Endangered Languages*. Helmut Buske Verlag, Hamburg.
- BRADLEY, D. i M. BRADLEY (eds.) (2002) *Language Endangerment and Language Maintenance*. Curzon, London.
- BRENZINGER, M. (Ed.) (1992) *Language Death. Factual and Theoretical Explorations with Special Reference to East Africa*. Mouton de Gruyter, Berlín.
- BRENZINGER, M. (Ed.) (2007) *Language Diversity Endangered*. Mouton de Gruyter, Berlín.
- COMELLAS, P. (2006) *Contra l'imperialisme lingüístic*. Eds. la Campana, Barcelona.
- DALBY, A. (2002) *Language in danger. How language loss threatens our future*. Allen Lane, The Penguin Books.
- DORIAN, N.C. (1973) Grammatical change in a dying dialect+. *Language* 49, pp.413-438.

¹⁵ BLOKLAND, R. i HASSELBLATT, C. (2003) The endangered Uralic languages+. Dins: JANSE, M. i TOL, S. (eds.) (2003) *Language death and language maintenance. Theoretical, practical and descriptive approaches*. John Benjamins, Amsterdam, p.111.

¹⁶ Citat per LEÓN-PORTILLA 1992: 23.

- DORIAN, N.C. (1977) "The problem of the semi-speaker in language death". *Linguistics* 191.
- DORIAN, N.C. (ed.) (1987) *Investigating obsolescence. Studies in language contraction and death*. Cambridge University Press.
- DUCHÈNE, A. i HELLER, M. (eds) (2007) *Discourses of Endangerment*. Continuum, London.
- DRESSLER, W. (1987) "La mort de les llengües". *Límits* 3, Ed. Empúries, Barcelona, pp.87-99.
- FISHMAN, J.A. (1991) *Reversing Language Shift*. Multilingual Matters.
- FISHMAN, J.A. (ed.) (2001) *Can threatened languages be saved?* Multilingual Matters.
- GRENOBLE, L.A. i WHALEY, L.J. (1998) *Endangered Languages. Current Issues and Future Prospects*. Cambridge University Press.
- GRENOBLE, L.A. i WHALEY, L.J. (2006) *Saving languages. An Introduction to language revitalization*. Cambridge University Press.
- HAARMANN, H. (1986) *Language in Ethnicity. A View of basic Ecological Relations*. Mouton de Gruyter, Berlín.
- HAARMANN, H. (2001) *Babylonische Welt. Geschichte und Zukunft der Sprachen*. Campus Verlag, Frankfurt/New York.
- HAGÈGE, C. (2000) *Halte à la mort des langues*. Ed. Odile Jacob, París. Trad. esp. *No a la muerte de las lenguas*. Ed. Paidós, Barcelona.
- HARRISON, K.D. (2007) *When languages die. The Extinction of the World's Languages and the Erosion of Human Knowledge*. Oxford University Press.
- HINTON, L. i HALE, K. (eds.) (2001) *The Green Book of Language Revitalization in Practice*. Academic Press, San Diego.
- JANSE, M. i TOL, S. (eds.) (2003) *Language death and language maintenance. Theoretical, practical and descriptive approaches*. John Benjamins, Amsterdam.
- JUNYENT, M. C. (1992) *Vida i mort de les llengües*. Ed. Empúries, Barcelona.
- JUNYENT, M. C. (1998) *Contra la planificació*. Ed. Empúries, Barcelona.
- KRAUS, M. (1992) "The world's languages in crisis". *Language* 68, pp. 4-10.
- NETTLE, D. i ROMAINE, S. (2000) *Vanishing Voices. The extinction of the world's languages*. Oxford University Press.
- ROBINS, R.H. i UHLENBECK, E.M. (eds) (1991) *Endangered languages*. Berg, Oxford/New York.
- TASAKU TSUNODA (2006) *Language Endangerment and Language Revitalization. An Introduction*. Mouton de Gruyter, Berlín.

THOMASON, S.G. (2002) *Language Contact. An Introduction*. Edinburgh University Press.

TSITSIPIS, L.D. (1998) *A Linguistic Anthropology of Praxis and Language Shift. Arvanitika (Albanian) and Greek in Contact*. Oxford University Press.

VIC WEBB i KEMBO-SURE (Eds.) (2000) *African Voices. An Introduction to the Languages and Linguistics of Africa*. Oxford University Press.